

O gramatică de la 1918

Rodica NAGY

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

rodinagy@yahoo.com

Abstract: The article brings to the attention of today's specialists a bilingual (Russian-Romanian) grammar, almost unknown and rarely quoted, which is notable for the inner drive that generated it – the author's moral duty to his Bessarabian brethren, lacking access to learning Romanian in school, and which, without being a work of erudition, may be a point of interest for further investigation.

Keywords: *bilingual grammar, Russian language, Romanian language.*

Dacă despre activitatea culturală și științifică a românilor ardeleni dinaintea Marii Uniri și de după aceea, ceilalți conaționali au avut aproape mereu informații chiar de la începutul secolului al XIX-lea, despre existența unei activități similare, desigur, de o altă anvergură și cu consecințe mai puțin remarcabile, de după 1812 la români basarabeni nu se cunoaște aproape nimic, ca și cum aceasta ar fi lipsit în totalitate. Desigur, faptul nu este firesc, mai ales că s-ar putea găsi unele puncte comune în privința chestiunilor de principiu, care vizau scopul și mijloacele prin care toți români aflați sub ocupații străine înțelegeau să-și apere identitatea și să se emancipeze. Astfel, în preajma anului 1848, Andrei Mureșanu, lansând îndemnul *Deșteaptă-te române* prin poezia *Un răsunet*, slujea teza imposibilității ca români să existe fără limba proprie: „Acum se-ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,/ Să ne răpească limba, dar morți numai o dăm!“. Optzeci de ani mai tîrziu, în 1917, **basarabeanul** Alexei Mateevici (Alecu Mateescu) adresa la rîndul său imperativul: „Înviați-vă dar graiul“ (în poezia *Limba noastră*, publicată în revista „Cuvînt moldovenesc“), considerînd că numai prin limbă cei din spațiul lor de viață pot păstra existența în concordanță cu exigențele lumii europene. De aceea, nu întîmplător, cele două poezii invocate mai sus au primit statutul de imn de stat în cele două țări românești din epoca noastră.

Dar interesul pentru limbă nu se manifesta numai prin unele creații poetice, el trebuia să se materializeze și în cazul românilor basarabeni, în limita posibilităților, într-o orientare spre studiu și spre cultivarea ei, ambele realizabile prin lucrări de știință limbii, în mod special, prin lucrări de gramatică, pentru că aici se puteau consemna, corela și organiza faptele și fenomenele care alcătuiesc și direcționează după anumite reguli maniera proprie de comunicare. Din păcate, lucrările de sinteză a lingvisticii românești, dicționarele de lingviști și filologi români și studiile ce înregistrează diferitele aspecte ale limbii române nu valorifică de obicei și realizările lingviștilor basarabeni, nici chiar în ultimele trei decenii, cînd vechile bariere politice au fost (oarecum) abolite. Dacă ne propunem însă cunoașterea

operelor acestor lingviști, putem constata că ele sănt emblematic sub aspectul importanței pe care au avut-o în contextul evenimentelor sociale și istorice pe care le-au cunoscut comunitățile românești și națiunea română în ansamblu, chiar dacă nu reprezintă salturi spectaculoase în evoluția cercetării în domeniu.

În cele ce urmează, vom aduce în discuție o asemenea lucrare, apărută în 1918 la București, o gramatică realizată de Axinte Frunză, ca omagiu adus conaționalilor săi basarabeni, supuși rusificării timp de 106 ani și privați de posibilitatea de a învăța în școli limba română (mai ales după 1867).

I. Axinte Frunză, schiță elementară de portret

Despre autor, găsim puține date în mărturiiile contemporanilor săi ori ale istoricilor de mai tîrziu, unele anecdotice, dar suficiente încît să putem contura figura unui patriot conștient de misiunea ce-l anima în întreprinderea sa culturală. Iurie Colesnic [Colesnic, 2016] alcătuiește, pe baza celor cîteva surse la care a avut acces, o biografie succintă a lui Axinte Frunză, din care putem reține că basarabeau cu profil cehovian, născut la Scorțeni, în 1859, a studiat la Seminarul teologic de la Chișinău, apoi la Harkov, la Odesa și la Kiev, unde a dobîndit o formăție de clasicist. Prin urmare, atunci cînd se refugiază la Iași, de teama represaliilor țariste, se poate angaja ca profesor de limbă și literatură latină la Liceul internat, dar se și integrează simultan în viața culturală destul de efervescentă a mediului urban de adoptie și activează în cercul revistei „Viața Românească“.

Despre patriotul și atipicul profesor de limbă latină din Iași, traducător, publicist, bun prieten cu frații Ionel și Păstorel Teodoreanu, cu Calistrat Hogaș și alții, împătimit călător prin ținuturi românești sau străine, cei care l-au cunoscut (Mihail Sevastos, Ionel Teodoreanu, A. I. Teodoreanu, Al. Terziman, Pan Halippa și alții) l-au menționat în scrierile lor memorialistice, din care extragem mai jos două pasaje considerate de noi semnificative pentru reținerea unor trăsături definitorii:

„Fratele Axinte venea agale pe culoarele lucii ale Liceului internat, cu capul puțin înclinat într-o parte, cu privirea visătoare, bălbăնind catalogul, apucat cu două degete de-un colț, cum duci o gazetă pe stradă. Își făcea conștiințios lectiile, deși cam fără chef. Ne dădea explicații interesante asupra operelor și scriitorilor clasici. Insista asupra laturii istorice și sociale a faptelor. Nu atribuia parcă cine știe ce însemnatate belferiei, rolului de dascăl, ca Hogaș. **Punea în viață accentul principal pe omenie, pe libertăți și pe dreptatea socială!**“ [Sevastos, 1966: 358]

Sau pe un ton mai puțin solemn:

„Fratele Frunză (Axinte) cu redingota lui rămasă dintr-o preistorie a redingotei, surâdea în barba lui creață (și rusnac și grec), atât de absent, încât abia la plecare îți aduceai aminte de el: că a fost“. [Teodoreanu, 1935: 56]

De la L. Kalustian aflăm că în realitatea frustă a anilor interbelici, profesorul Frunză nu oferă numai un model de educație aleasă elevilor săi, care îi vor succeda în preocupările culturale, ci inspiră, prin măștile sale multiple, creația literară a prietenilor, încît abolește astfel discret granița dintre lume și text.

„Nu l-am cunoscut pe scriitorul, traducătorul și profesorul de limbă și literatură latină, Axinte Frunză, de la Iași și din gruparea „Vietii românești“, decât din lecturi și din istorisirile orale ale lui Cezar Petrescu și Victor Iamandi, Mihai Codreanu și Toader Zipa,

Ionel și Păstorel Teodoreanu, Ion Simionescu și Ion Petrovici, Demostene Botez și M. Sevastos și, cred – după știința mea – că aceștia doi din urmă sănt singurii, dintre foștii lui elevi, care în memorialistica publicată în anii noștri, i-au schițat portretul, după ce mai înainte, Calistrat Hogaș, coleg cu el de dăscălie latinească, prieten și tovarăș de drumuri și poteci – bățind împreună munții Moldovei – îl descrie în povestirea *La Tazlău*, aşa cum era, nedînd-o încă în vîleag identitatea reală, ci numindu-l criptic „Domnul Arsene”. Și absolut toți erau de acord, fără nici o rezervă, că **Axinte Frunză făcea parte dintr-o familie umană, în afara seriilor întâlnite**“ [Kalustian, 1981: 14].

Mai tîrziu, lingvistul Nicolae Corlăteanu va invoca numele lui Axinte Frunză și contribuția sa, ca argument în favoarea tezei că, în ciuda condițiilor politice neprielnice, în Basarbia au existat „perioade de dezvoltare a cercetărilor literare, lingvistice, științifice în general, efectuate în vederea conservării specificului acestei regiuni și păstrării conștiinței naționale a populației locale“ [Corlăteanu, 1966: 4]. Afirmația lui Nicolae Corlăteanu poate fi parțial infirmată, credem noi, deoarece, dacă ne aplecăm asupra destinului lucrărilor publicate de Axinte Frunză, se poate constata că perioadele respective au fost în realitate intervale restrînse lipsite de continuitate, prin forța destinului istoric și politic, și că difuzarea și receptarea ideilor științifice se diminuau pe măsură ce asemenea condiții favorizau procesul deromânizării. În acest sens, putem aduce în discuție destinul a trei dintre publicațiile lui Frunză, apărute în perioada 1909-1918. Este vorba mai întîi de o carte de călătorie, *Muntele Athos*, apărută în 1909 și reeditată la Casa Școalelor în 1943, a cărei notorietate a crescut abia după 1990, grăție tematicii religioase, cunoscînd o reeditare la Editura Anastasia, cu o prefată de Virgil Cândea; mai mult, textul este prelucrat și dramatizat pentru o adaptare radiofonică¹ (n-avem știre de vreo ediție nouă care să fi apărut în Basarbia). Apoi, la 1915, Frunză redactează lucrarea *România mare*, apărută la Editura Ligei pentru eliberarea Basarabiei, București, expresie a aspirației sale spre întregirea națională în contextul derulării primului război mondial: „Pentru ce să regretăm insuccesul unor vecini, care ne-au furat în mijlocul zilei, și în mijlocul unui secol de lumină ne-au smuls, cu carne și sânge, o parte din trupul nostru, nouă prietenilor și aliaților de la Plevna? A reînnoi contractul cu această lume a crimei și întunericului, de unde figura rânjândă a călăului ne pândește, însăși existența noastră de popor? Români de peste Prut, în această oră supremă, visează să vadă venind dinspre Apus... muscali din neamul lor, să-i elibereze de pacostea străină, să-i unească“ cu ai noștri de dîncolo.“ [Frunză, 1915: 96]. Și, desigur, Frunză desfide alianța cu „sf. Rusia“, sperînd ca în urma războiului să ni se redea „sărmana noastră Basarabie“ [Frunză, 1915: 4]. Mărturisim că încercările noastre de a urmări soarta posterității acestei lucrări ne-au condus spre o concluzie previzibilă: invocată imediat după realizarea Marii Uniri de la 1918 ca manifest profetic, cade în desuetudine la scurtă vreme după ce efervescența evenimentului istoric se va fi diminuat². În același mod, cea de-a treia axă a preocupărilor latinistului – predarea și cultivarea limbii naționale, materializată în *Gramatica limbii române* (1918) rămîne puțin exploată, aproape necunoscută, fiind amintită de câțiva specialiști în cercetările lor de sinteză (Constantin Ioan Mladin, Adriana Briceag Sindie s.a.). E de la sine înțeles că în afară de amintirile care îl invocă vag pe profesor și care apar în perioada interbelică ori după aceea în România, nici

¹ La postul România Cultural (2017), unde scenariul radiofonic a fost semnat de Ion Costin Manoliu, iar regia artistică îi aparține lui Petru Hadârcă.

² *România Mare* este înregistrată în lucrarea lui Gh. I. Georgescu, intitulată *Contribuționi la bibliografia războiului pentru întregirea neamului*, apărută la București în 1940 (Tipografia Cuvîntul românesc), ca făcînd parte din arhiva Bibliotecii Academiei Române.

una dintre lucrările lui n-avea cum să reziste și să contribuie la propagarea ideilor sale, căci atât dimensiunea mistică, cât și cea politică sau cea lingvistică nu mai corespundeau dispozitivului ideologic instaurat după al doilea război mondial de-o parte și de celalătă a Prutului, devenind indezirabile.

II. Gramatica limbii române, o gramatică-manifest

Așa cum am precizat mai sus, gramatica bilingvă (rusă³-română) a lui Frunză răspunde la 1918 unei urgențe istorice, izvorîte din cunoașterea realității basarabene, unde școlile își organizau procesul de instruire exclusiv în limba rusă (începînd din 1867). De altfel, adresabilitatea acestei lucrări se conturează clar în prefața autorului, care menționează că „nu pentru școala primară e destinată ea, căci introducerea ei în școală va cere din partea profesorului un tact deosebit, și că chiar în clasa a III-a liceală, unde studiul limbilor poate fi mai sistematic și mai complet, introducerea ei va cere din partea profesorului un tact deosebit. N-o tăgăduiește aceasta înainte de toate însuși autorul, care a avut în vedere nu atât programe oficiale și elevi din anumite clase, pe căt **acea aproape neînchipuit de numeroasă clasă de intelectuali basarabeni, de toate gradele de cultură și de toate vîrstele** – și nu atât ruși născuți, cît români curați și de sănge – care nu arareori posedă atât de artistic limba rusă și – văl! – atât de neînchipuit de rău pe cea română, adică pe a lor proprie...“ [Frunză, 1918: I]. Desigur că profesorul Frunză se raporta la modelele de manuale bilingve oferite de antecesorii și nu putea omite nici scopul subsidiar al demersului său, dar acesta devine doar o consecință profesională prezumată, nu o cauză primă: „Cu această ocazie cititorului nu-i va scăpa din vedere, probabil, nici scopul *invers* al manualului: acela anume, de a fi folositor, după putință, nu numai publicului basarabean rus sau rusificat, doritor de a studia limba română literară, ci și oricărui *român* cult *ne-basarabean*, care nu știe, dar ar dori să știe limba rusă“ [Frunză, 1918: II]

De altfel, întreaga lucrare este traversată de reflectia constantă la soarta basarabenilor și a limbii române în această regiune, nu atât din sentimente de compasiune, cît, mai degrabă, cu certitudinea entuziasmată că, la momentul oportun, se va putea recupera decalajul istoric față de alte culturi mai avansate:

„Românii care au luat puțină parte la viața literară comună românească, sau care n-au luat încă parte, nu trebuie să uite următoarele: Limbi mai „potrivite”, mai „bune”, mai „plăcute” nu există; există numai limbi mai culte și mai puțin culte, care au ajuns la o anumită perfecție grație nu numai unor întîmplătoare împrejurări favorabile, ci și unui serviciu îndelungat sau a unei participări îndelungate la viața istorică-socială a mai multor generații, care le-au vorbit și le-au scris aceste limbi. Nici un dialect, nici chiar un dialect literar nu poate pretinde vecinicia și inviolabilitatea, dar năzuințele, îndreptate spre schimbarea sau înlocuirea lui pot conta pe succes numai cu condițunea, nu numai unei influențe, presiuni îndelungate și neîntrerupte, ci și a unei superiorități indisputabile a noilor curente de idei, capabile a eclipsa și toate ideile precedente, și pe cei care le-au exprimat. **Și numai cu această condiție.**“ [Frunză, 1918: 333]

III. Modele și surse ale gramaticii lui Frunză

Fără a face parădă de erudiție, deși formația sa de clasicist îi legitimează apartenența la intelectualitatea rafinată a vremii, Axinte Frunză invocă în gramatica sa cîteva nume de autori români consacrați, cu reverență ori cu spirit critic și uneori demonstrează că nici studiile recente, menite să amelioreze ipotezele mai vechi în

³ Versiunea în limba rusă a gramaticii lui A. Frunză nu intră în sfera de interes a lucrării noastre.

cercetarea limbii, nu-i erau străine⁴. Pentru că gramatica lui conține, în bună tradiție clasică, pe lîngă capitolele de fonetică, morfologie, etimologie, sintaxă și secvențe consacrate istoriei limbii române, ortografiei și limbii literare, se impunea parcurgerea lucrărilor de specialitate, pe care însă nu consideră necesar să le organizeze într-o bibliografie. Prin urmare, modelele sale declarate se menționează (de regulă) în suprarectext, cuprinzînd gramatici și dicționare, semnate de Samuil Micu, Gh. Șincai, P. Maior, T. Cipariu, August Treboniu Laurian, I. H. Rădulescu, Al. Cihac, B. P. Hasdeu, A. Pumnul ș.a. (Ne surprinde absența referirilor la manualul lui Ioan Doncev, de la 1865, sau la gramatica lui H. Tiktin, apărută în 1891, lucrări pe care credem că totuși le-ar fi cunoscut). Este de la sine înțeles că va fi făcut apel și la gramatici ale limbii latine și ale limbii ruse, pentru că o analiză contrastivă (Frunză o numește *comparativă*, pe de o parte română/latină, pe de altă parte, română/rusă) presupunea o asemenea raportare. Dintre toate sursele românești, considerăm că *Istoria limbii române* ([Principii de istoria limbii], Iași, 1894) și *Gramatica elementară a limbii române* (Iași, 1897) ale lui Al. Philippide au exercitat influența cea mai puternică asupra manierei de concepție, asupra argumentării și exemplificării faptelor de limbă, dar poate mai puțin asupra organizării. Desigur că o cercetare mai detaliată, care să ia în considerare și manualele rusești ori gramaticile latinești în vigoare în perioada în care a fost redactată lucrarea lui A. Frunză, ar pune în lumină filiații mai nuanțate, situînd-o în succesiunea firească a acestor posibile modele.

IV. Continuitate și ruptură; imperativul contrastivității

Gramatica lui A. Frunză se înscrie în siajul curentului dominant în secolul anterior, al lingvisticii istorice, cu ecouri din viziunea neogramaticilor (și care va avea o mare influență și în secolul al douăzecilea), împrumutînd spiritul comparativist prevalent asupra faptelor de limbă. În aceste condiții, autorul îmbină în mod fericit elementele de tradiție în concepția și realizarea gramaticii sale cu cele de modernitate, specifice unui dispozitiv sincronic contrastiv, și lămurește multe situații din limba română prin raportare atât la limba latină (ilustrînd în mod strălucit raportul *limbă sintetică/limbă analitică* – idee care avea deja notorietate de un secol – de la A. W. von Schlegel – în lingvistica europeană), cât și la alte limbi neolatine, dar și prin apelul la stadiile de limbă anterioare. Deși problema apartenenței limbii române la familia limbilor romanice fusese deja pe deplin demonstrată în studiile antecesorilor, profesorul Frunză consideră necesară reluarea și accentuarea acestei idei într-un manual dedicat mai ales basarabenilor, vorbitori de rusă. De altfel, în mai multe locuri, acolo unde se impun observații de **gramatică generală**, autorul ține să menționeze că, în ciuda notelor comune de organizare a claselor morfologice, a categoriilor gramaticale, a tipologiei morfemelor lexicale ori a structurii sintactice, limbii rusă **nu este afină cu româna și nici nu o influențează în structura sa fundamentală**. Ilustrîm mai jos cu un singur exemplu preocuparea de a fixa în conștiința potențialului receptor adevărul științific privitor la destinul celor două limbii avute în vedere: „Autorul⁵ aduce numai sufixe cele mai tipice [...] și nu-și permite o clipă [...] a căuta măcar umbră de înrudire lingvistică între sufixe românești și cele rusești, mărginindu-se la simpla arătare a analogiei procesului pur mecanic de formare a cuvintelor, comun ambelor limbii.“ [Frunză, 1918: 228]. Plecînd de la

⁴ Amintim aici trimitera pe care o face A. Frunză la studiul lui G. Pascu, apărut în 1916 (deci numai cu doi ani înainte de apariția gramaticii sale), intitulat *Sufixe românești*, în cadrul problematizării originii unor cuvinte ori morfeme lexicale.

⁵ Fie prin imitația vreunui model de manual, fie din modestie, atât în prefață, cât și în notele de subsol, Frunză recurge la un discurs auctorial impersonal, cu subiectul exprimat prin substantivul *autor*.

premisa că această lucrare nu reprezintă un tratat științific, ci are o finalitate pedagogică incontornabilă, Axinte Frunză își motivează astfel opțiunea pentru restrîngerea alegărilor teoretice în descrierea părților de vorbire și a funcțiilor sintactice: „Autorul a neglijat și calea *pedagogică*, atât de apreciată și de bătută a metodei aşa zise inductive și definițiunile din cale afară de voluminoase și care nu duc la nimic, ale vechii școli. Acordînd acestor din urmă numai un minimum, sau chiar zero atenție, autorul concentreză interesul principal al cărții mai întîi de toate asupra regulilor gramaticale – pentru elucidarea cărora se ține de neapărata sa metodă a comparației.“ [Frunză, 1918: I]

În privința ortografiei, Frunză pleacă de la premisa că destinatarii lucrării cunosc scrierea și limba rusă și își organizează materialul astfel încît să se ajungă la achiziția alfabetului latin, prin intermediul tabelului de la p. 8 (la p. 9, alfabetul caligrafiat), care nu întîmplător se anexează secțiunii consacrate foneticii, căci de câteva decenii principiul fonetic în scrierea limbii române devenise, în sfîrșit, suveran. Elevul se poate familiariza astfel, treptat, cu un nou mod de scriere, prezentat în oglindă cu cel rusesc, ca apoi să învețe citirea textelor românești, texte create de autor, de cele mai multe ori, într-o limbă română vie și expresivă. La controversata și complexa problematică a ortografiei se revine însă în finalul lucrării (*Apendice I*), unde se reiau și se sintetizează tribulațiile antecesorilor, izvorîte din căutarea lor asiduă de argumente științifice pentru adoptarea unei soluții viabile la trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin. Ce constată Frunză, cu oarecare mîhnire, în privința opțiunii contemporanilor săi învestiți cu autoritate și care își asumaseră responsabilitatea normării limbii și scrierii, reiese din paragraful pe care îl reproducem în continuare: „Sistemul pseudo-fonetic, elaborat nu demult de aceeași academie, înfățișează în trăsăturile sale principale un compromis între sistemele etimologice, deja amintite, și cea fonetică actuală, și admite aproape toate regulile reclamate de sistemul fonetic, afară de sunetul ы (ъ), reprezentat la începutul și la sfîrșitul cuvîntelor prin semnul і, iar în mijlocul cuvîntului prin ѿ. Dar se întreabă la ce ѿ în mijlocul unui cuvînt: Aici avantajul e numai unul: între cuvîntele care au sunetul ы înălăuntru se află și cuvîntul român, cu toată familia lui. [...] Dar acest privilegiu, acordat de Academia Română numai câtorva cuvînte, arată, în același timp, că ortografia română deja s-a format, **dar încă nu definitiv..** [Frunză, 1918: 296-297]

În sprijinul aceleiași idei a continuității în maniera de organizare a discursului grammatical, mai putem adăuga că fiecare secțiune tematică este urmată de un șir de exemple a căror numerotare facilitează identificarea faptelor de limbă în corelație cu expunerea principiilor teoretice: „Eu *sînt* (C, 1) bătrân, eu *nu-s* (C, 1) Tânăr, mintea *ți-i* (C, 1) fragedă. În curând *rei area* (A, 6, a) ceea ce *n-ai avut* (A, 4, a).“ [Frunză, 1918: 151]. Rigoarea, disciplina severă, seriozitatea și conștiința responsabilității față de modelele înaintașilor, trăsături specifice unui latinist patriot, îl conduc spre elaborarea unei gramatici în care principiul înlănțuirii logice a ideilor teoretice și a ilustrărilor faptelor de limbă este urmat de la început pînă la sfîrșit. Ca atare, tiparul descriptiv al fiecărei părți de vorbire este urmat îndeaproape, dar acesta este îmbogățit cu elemente de normativitate și, uneori, de gramatică funcțională, prin transcenderea graniței tradiționale dintre morfologie și sintaxă (inspirat, probabil, de sugestiile oferite de T. Cipariu și de Philippide). De exemplu, atunci cînd se prezintă clasa adjективului, se precizează că acesta poate fi nu numai atribut, în cadrul propoziției, ci și nume predicativ, iar pentru coerentă demersului contrastiv imediat se coreleză situația din limba română cu cea din limba rusă, pentru punerea în evidență a divergențelor: „În propozițione adjecțivul poate fi nu numai atribut, ci și *predicat* (*predicat nominal*). Dar, pe cînd în rusește adjecțivul-atribut are întotdeauna terminația plină [...] și pe cînd adjecțivul *predicat* are terminația scută [...], în limba română dincontra: în amândouă cazurile terminația rămîne la fel.“ [Frunză, 1918: 65]

În privința laturii normative, manualul lui Frunză constituie un mijloc al restrîngerii libertății în utilizarea variantelor fonetice dialectale, în favoarea normei unice supradialectale, impuse prin reformele succesive din 1881 pînă în 1904. Autorul însuși, cu minime concesii făcute moldovenismului (*compliment*, în loc de *complement*) sau fondului vechi latinesc (*adecă* în loc de *adică*), respectă precizările restrictive ale academiei, în discursul sau științific. În acest sens, se poate observa preocuparea permanentă de a face distincție între stilul elevat de comunicare, pentru care pledează neîncetat, și variantele regionale și familiare, pe care le deconsiliază, uneori tranșant. Totuși, în conformitate cu norma în vigoare la acea dată, variantele literare duble rămîn numeroase și ele săn redate în exemplele cu care se ilustrează flexiunea substantivului sau a verbului, spre deruta cursantului de atunci, doritor să asimileze aspectul cel mai rafinat și unic al limbii române. De exemplu, se arată că în conformitate cu norma, unele substantive au două terminații la plural, fără nici o deosebire de sensuri (*ospăt-ospete/ospături*), dar că în declinarea unor substantive feminine „numai abuzînd de asemenea libertate de forme mulți își permit și greșeli vădite ca *apă/apii, viei/vii*“ [Frunză, 1918: 50]. Mai departe, și la unele verbe (tot prin raportare la norma în vigoare la acea dată) coexistă formele cu *n* refăcut la persoana I a indicativului prezent, în timp ce, la persoana a treia singular și plural a conjunctivului și la gerunziu, formele iotațizate se află în variație liberă cu cele cu consoana *n* refăcută: *rămînă/rămîie, ținind/ținînd* etc. În schimb, moldovenismele *a tăie/tăiet* săn considerate impardonabile, tot așa cum se înțelege că trebuie procedat și în cazul confuziei *după/de pe* din dialectul muntenesc [Frunză, 1918: 208]. Dublete literare libere se menționează și în *Apendice II* [311], arătîndu-se concurența dintre *-tie* (sufix pe care Frunză îl consideră rezultatul influenței rusești – „aproape în aceasta s-a exprimat toată influența rusească“) și *-tiune* (impus prin contribuția promotorilor currențului italienizant), la cuvinte precum *funcție/funcțiune, națiune/națiune, ocazie/ocațiune, inspecție/inspecțiune*. De altfel, dată fiind această vulnerabilitate a normării, Frunză ia atitudine și își manifestă tacit opțiunea simbolică pentru ultima variantă, preferînd în gramatica sa forme ca *expresiune, observațione, propozițione* etc. La fel de atent este Frunză și la distincția dintre stilul înalt, cel familiar, popular sau „jargonul vulgar orășanesc“, față de ultimul exprimându-și de mai multe ori condescendență sau chiar disprețul suveran (de ex., la formarea genitiv-dativului substantivelor feminine cu articolul hotărît masculin proclitic – lui madam Anica [Frunză, 1918: 60]).

Elemente de progres în conținutul științific al gramaticii, față de lucrările anterioare, se pot identifica în mai multe secțiuni ale lucrării. Menționăm, în acest sens, că, spre deosebire de gramatica lui Tiktin și cea a lui Philippide, aici se extinde seria modurilor verbale, așa cum se va proceda și în gramaticile de mai tîrziu (de ex., în gramatica lui Al. Rosetti, 1943, și apoi în celealte gramatici descriptive și normative din a doua jumătate a secolului al XX-lea), prin includerea modului presupuniv, cu cele două timpuri – prezent și perfect: *voi fi greșind, voi fi greșit*, mod pe care-l consideră o formă puțin frecventă, dar care necesită în traducerea sa în limbă rusă contexte explicative echivalente. În aceeași manieră, autorul propune soluții de practică traductologică, evidențînd o dată în plus capacitatea sa de racordare la exigențele lingvistică contrastive, în toate situațiile de divergență a structurilor celor două limbi. Am putea aminti aici și situația categoriei aspectului (amplu dezvoltată și teoretizată de Philippide), categorie specifică limbii ruse, dar repudiată tranșant aici din profilul morfolologic al limbii române, fără nici o argumentare, printr-o simplă notă de subsol: „Așa-zisele aspecte la verbul românesc nu există.“ [Frunză, 1918: 126], categorie pentru care se propun diverse soluții de transpunere în/din limba rusă.

Semne ale modernizării se regăsesc și în compartmentul alocat sintaxei, unde se definesc și se exemplifică complementele indirecte în dativ și complementele prepoziționale,

complementele interne, numite aici *complimente drepte tautologice*, clasificate în două categorii (care exprimă o tautologie completă și, respectiv, o tautologie incompletă), complementele drepte *duble* (acuzativul persoanei și acuzativul lucrului – *Un lucru te rog*, p. 263), *frazele-tip* și.a. Tentativele de renovare terminologică nu se află printre preocupările lui Frunză, dar unele opțiuni anunță direcția ce va fi îmbrățișată mai tîrziu de alți specialiști în știința limbii.

V. Concluzii

Fără a epuiza aici analiza contribuției (punctuale și modeste, din perspectiva exigențelor specifice științei limbii, dar semnificative în evoluția abordărilor de tip contrastiv-didactic, fiind un manual bilingv) a lui A. Frunză, considerăm că, prin argumentele noastre, am pledat pentru o revizitare a acestei gramatici, apărute în momentul în care „...*un concurs deosebit de fericit de împrejurări permite a se realiza în sfîrșit un vis demult încălziț al Unirii celei Mari, după vechea formulă: De la Nistru pînă la Tisa...*“ [Frunză, 1918: 326]. Lucrarea poate rămîne o sursă de interes pentru specialiști, în măsura în care reflectă, prin discursul științific propriu, particularitățile limbii literare de la începutul secolului al douăzecilea; din punctul nostru de vedere, apreciem ca deosebit de meritorie consonanța acestei lucrări cu caracterul exemplar al autorului, din a cărui generozitate s-a realizat o gramatică bilingvă pentru basarabeni, ca potențiali primi beneficiari ai conținuturilor de limbă română și de istorie a limbii române literare (o generozitate intelectuală similară față de basarabeni se va manifesta peste timp la alți specialiști, cum ar fi Mioara Avram, D. Irimia, E. Coșeriu și.a.); prin urmare, Axinte Frunză oferea, la „Marea Unire“, un instrument necesar în procesul de însușire a limbii române normate, de cunoaștere a etapelor istorice și de prezervare a identității, avînd drept corolar consolidarea sentimentului și conștiinței de apartenență la cultura națională, instrument materializat într-o gramatică accesibilă, alcătuită după preceptul „scopul unei cărti ideale la urma urmelor ar fi acela de a fi de folos tuturor gradelor de cultură și tuturor inteligențelor.“ [Frunză, 1918: IV].

BIBLIOGRAFIE

- Briceag, 2015: Briceag (Sindie), Adriana, *Evoluția terminologiei gramaticale românești* (teză de doctorat), Craiova, 2015.
- Corlateanu, 1996: Nicolae Corlateanu, *La semicentenar*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, nr. 4, 1996, p. 3-10.
- Colesnic, 2016: Iurie Colesnic, *În culisele istoriei: Axinte Frunză, omul care a anticipat formarea României Mari*, în revista „Timpul.md”, 20 Februarie 2016.
- Frunză, 1912. Frunză, A., *Centenarul răpirii Basarabiei*, în „Adevărul”, XXV, nr. 8144, 10 mai 1912.
- Frunză, 1915: Frunză, A., *România Mare*, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl & Fii, 1915.
- Frunză, 1918: Frunză, A., *Грамматика румынского языка. А. Фрунзы. Gramatica limbii române*, text paralel în l. rusă și română, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl & Fii, 1918 [pe copertă: 1919].
- Kalustian, 1981: Leon Kalustian, *Simple note*, în „Flacăra”, nr. 28, 1981.
- Mladin, 2001: Mladin, Constantin Ioan, *Probleme ale terminologiei sintactice moderne în româna contemporană* (Teză de doctorat), (coord. prof. univ. dr. Flora Șuteu), Universitatea din Craiova, 2001.
- Mladin, 2003: Constantin-Ioan Mladin, *Circumstanțialele în lingvistica românească modernă. Dinamica structurilor terminologice*, Ovidius University Annals of Philology, Volume XIV, 2003, p. 213-224.
- Philippide, 1897: Philippide, Alexandru, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, 1897.

- Sevastos, 1956: Sevastos, Mihail, *Amintiri de la Viața românească*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1956.
- Teodoreanu, 1934: Teodoreanu, Al.O., *Tamile și otrava*, vol. I, București, Editura Națională Ciornei S.A, f.a., 1934 (cap. *Un contemporan al lui Horațiu: Axinte Frunză*).
- Teodoreanu, 1935: Teodoreanu, Ionel, *Masa umbrelor*, Editura Forum, 1935.